

PARİS MİLLÎ KÜTÜPHANESİNDE
İLK
TÜRKÇE - FRANSIZCA VE FRANSIZCA - TÜRKÇE
YAZMA ESERLER

KENAN AKYÜZ

Bir milletin yabancı bir dili öğrenme teşebbüsü, hiç şüphesiz, bir zorunluğun ifadesidir. Bu zorunluğu sırasıyla, siyasi üstünlüğe, iktisadi sebeplere ve medeni üstünlüğe dayandırmak mümkündür. Türklerin Anadolu'ya ayak bastıktan ve Osmanlı Devleti'ni kurduktan sonra, batıya doğru büyük ve hızlı bir gelişme göstermeleri ve her vardıkları yerde siyasi üstünlüğü ellerinde tutmaları Türkçenin yabancılarca öğrenilmesinde ilk âmil olduğu gibi; iktisadi sebeplere bağlı olarak da, Türklerle ticaret yapan bazı Avrupalı milletler ve bilhassa Cenevizler Türkçeyi öğrenmek lüzumunu duymuşlardır. Cenevizler, zaten, daha Bizanslılar zamanında karşı yakada yani Galata ve yöresinde yerleşmiş bulunuyorlardı. İstanbul'un alınmasından sonra Türklerle daha sıkı ve dostça bağlar kurmak istemeleri tabii idi. Bunun için de, Türkçeyi öğrenmek ön plânda geliyordu. Bu sebeple, Avrupalı milletler arasında Türkçeyi öğrenmeğe ilk kalkışanlar İtalyanlar olmuştur. Buna karşılık, Türklerin de öğrendikleri ilk Avrupa dilinin İtalyanca olduğu söylenebilir.

İstanbul'u alarak idare merkezlerini deniz kıyısındaki bir şehirde kuran Türkler de artık gemici bir millet olmak zorunda idiler. Bu alanda ise, gemicilikte ve deniz ticaretinde ötedenberi tanınmış olan İtalyanlardan çok faydalandılar. Gemiciliğe ait olarak zamanla İtalyanca'dan Türkçeye birçok kelimler girdi.

İstanbul'un alınmasından sonra, Türklerin siyasi üstünlüklerindeki gelişme göz kamaştırıcı bir şekilde devam etti. Türkler, aynı zamanda, İslâm medeniyeti kadrosu içinde de belli bir üstünlüğe eriştiler. Beri yandan, Rönesans'la beraber, Avrupa'nın başlıca milletleri bugünkü batı medeniyetinin temellerini atmış bulunuyorlardı. Bunun içindir ki ne Türkler ve ne de Avrupalılar, uzun müddet, bir medeniyet alış-

verişine lüzum görmediler: Her iki taraf da üzerinde yürüdükleri medeniyet yolundan memnundular.

Bu durum, Türklerin yürüdükleri medeniyet yolunun artık bir çıkmaz olduğu yine kendilerince anlaşılana kadar devam etti. Şu muhakkaktır ki, batı medeniyetinin ileri durumunu doğu milletleri arasında ilk olarak sezip görenler ve Orta çağ zihniyetinden sıyrılıp çağdaş batı medeniyetine girmeğe ilk çalışanlar Türkler olmuştur. Türklerin batı dünyası ile gerçek ve geniş temasları da ancak bundan sonra başlayabilmiştir.

Türkler XVII. yüzyılın başlarından beri dünyadaki siyasi itibarlarını sarsan askerî yenilgilerin acısını tatmağa başlayınca, bunun başta gelen sebebi Avrupalı milletlerin bilim ve teknik alanlarındaki büyük ilerlemeleri olduğunu anladılar ve aradaki açıklığın kapatılması çarelerini düşünmeğe başladılar. Ancak, bu çareleri ne bulmak ve ne de kullanmak kolay olmamıştır. Yüzyıllarca yaşanmış bir zihniyetten ve türlü alışkanlıklardan sıyrılarak apayrı bir zihniyete ve alışkanlıklara sahip olabilmenin güçlüğü bilinen bir şeydir.

Türklerin batı medeniyetine yaklaşma gayretlerindeki ilk kılavuzları Fransa oldu. Bu kılavuzluktaki sebepler arasında daha XVI. yüzyılda Kanuni ile I. François'nın kurmuş oldukları dostluk, Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndan ardı ardına kopardığı iktisadi imtiyazlar ve bunların devam ettirilmesi isteği ve devletlerarası siyasi denge icapları sayılabilir. Bütün bu sebeplerle, daha Türkiye batıya yaklaşma lüzumunu duymadan Fransa Türkiye'ye yaklaşma lüzumunu duymuş, imparatorluktaki menfaatlerinin korunması ve artması için aradaki dostluğu kuvvetlendirmek uğrunda hiçbir fırsatı kaçırmamağa çalışmıştır.

Bu arada, Fransa Türkçenin öğrenilmesi meselesini de önemle ele almış ve gerek İstanbul'da ve gerekse Paris'te açtırdığı dil okulları vasıtasıyla Türkçeyi bilen elemanlar yetiştirmeğe çalışmıştır. Bu okullardan yetişenler zamanla Fransız kırıllarının ve İstanbul'daki Fransız elçiliğinin tercümanlıklarında ve her iki okulun Türkçe öğretmenliklerinde bulunmuşlar ve Türkçeden türlü konulardaki birçok eserleri Fransızcaya çevirdikleri gibi, Türkçenin Fransızlarca öğrenilmesini sağlamak için Türkçe-Fransızca sözlükler, Türkçe gramerler, Türkçe konuşma ve cümle kurma kitapları hazırlamışlardır. Ancak, Fransızların Türkçe üzerindeki bu çalışmalarının sadece İstanbul'da kurulmuş

olan Dil Oğlanları Okulu (Ecole des Jeunes de Langue) na bağlamamak lâzımdır. Çünkü, bu okulun açılışından önceye ait bazı çalışmalar da vardır.

Bu yazımızla, XVII. yüzyılın ilk yarısından XVIII. yüzyılın sonuna kadar Fransızların Türk dili üzerindeki çalışmalarından bir kısmını tanıtmak istiyoruz. Bu çalışmalar, yazma eserler halinde ve hepsi de Paris Millî Kütüphanesi'nin Türkçe Yazmalar Bölümü'ndedir.

Bilindiği gibi, Paris Millî Kütüphanesi'ndeki Türkçe yazmaların kataloğu E. Blochet tarafından yapılmıştır ¹. Bu kataloğdaki Türkçe ve Fransızca eserlerin ve çevirmelerin sayısı 150 kadardır ve bir kısmı da Türk diline ait bulunmaktadır. Geçen yıl Paris'te bulunduğum sırada incelemek fırsatını elde ettiğim bu eserleri aşağıda tanıtmaya çalışacağım. Yalnız, notlarımdan bazılarını kaybettiğim için, bunlardan üç eserin tanıtmasını yapmaya şimdilik imkân bulamadım ². Yine aynı kataloğun Ancien Fonds bölümündeki 233 sayılı Dictionnaire turquesque adlı Türkçe-Fransızca sözlüğü, yazısı son derecede okunaksız olduğu için, incelemenin dışında bırakmak zorunda kaldım.

Bu yazımızda yalnız Türkçe-Fransızca veya Fransızca-Türkçe yazmalar üzerinde durulmuş ve aynı kataloğda bulunup Türkçe-Lâtinçe, Türkçe-İtalyanca, Arapça-Türkçe-Fransızca ve Farsça-Türkçe-Fransızca eserler ele alınmamıştır.

I

SÖZLÜKLER

A

Türkçe - Fransızca Olanlar

1. Fransız Tercümesi ile Türkî Lûgat.

Hazırlayan: Galland.

Hazırlanış Tarihi: 1636.

¹ E. Blochet: Catalogue des Manuscrits Turcs, Paris, Tome I: 1932, Tome III: 933.

² a) Fransızca-Türkçe Sözlük. Hazırlayıcısı ve hazırlandığı tarih belli değil. 590 s. (295 yaprak). Boyut: 38,5 × 25. b) Paris'teki Dil Oğlanları Okulu öğrencileri için hazırlanmış Türkçe gramer. Yazarı: R. P. Holderman. Aynı zamanda sentaksa ve türlü konulardaki Türkçe örneklere de yer veren bu eser 233 sayfadır. Boyut: 25,5 × 17. c) Türkçeye çevrilmiş Fransızca bir gramer. Yazan ve çeviren belli değil. 306 s. Boyut: 23,5 × 15,5.

Cilt Sayısı: I.

Sayfa Sayısı: 551.

Boyutu: 24 × 17,5 Cm.

E. Blochet: Millî Kütüphane Türkçe Yazmalar Kataloğu, C. I, s. 90, No. 217.

Kırmızı meşinden cildinin üzerinde XV. Lui'nin armasını taşıyan bu eser, Fransız Millî Kütüphanesindeki Türkçe-Fransızca sözlüklerin en eskisidir. Blochet, eserin yazılı bulunmayan yapraklarını da saydığı için varak adedini 277 olarak gösteriyorsa da, metin 275,5 yaprak-tan yani yukarıda gösterildiği gibi 551 sayfadan ibarettir. Hazırlanması XIII. Lui'nin zamanına rastlamakta olan bu sözlüğün, sonradan XV. Lui'nin kitaphına girmiş olduğu anlaşılıyor.

Sözlük sağdan sola doğru düzenlenmiş olup, kelimeler de Arap alfabesinin sırasını takip etmektedir. Fakat, bu sıraya bütün eser boyunca tam olarak uyulmamıştır. Türkçe kelimeler sayfaların sağ taraflarına, Fransızca karşılıkları sayfaların sol kenarlarına yazılmıştır. İleride karşılaşacağımız bazı sözlüklerde olduğu gibi, bu sözlükteki Türkçe kelimelerin okunuşları ayrıca Lâtin harfleriyle de gösterilmiş olmayıp bunlar yalnız Arap harfleriyle yazılmışlardır. Gerek Türkçe ve gerekse Fransızca kelimelerin yazıları oldukça okunaklıdır. Fakat, her iki dile ait kelimelerde bazı imlâ yanlışlıkları da göze çarpıyor. Her sayfada ortalama 20 kelime bulunduğuna göre sözlükteki Türkçe kelimelerin sayısı, yine ortalama olarak, 11,500 kadardır.

Sözlükte dikkati çeken en önemli özellik Türkçe kelimelerin yalnız devrin yazı dilinden değil, aynı zamanda konuşma dilinden de alınmış bulunmalarıdır.

Örnekler :

a) Sıradan (Yaprak: 32 A-B):

انتخاب
انتخاب ايتمك
انتظار
انتظام
انتساب
انتعاش
انتفاع

انتها (انتها)	(fin)
انتقام	
انجام	
انجتماع	
انجملش	
انجق	
انجرق	(İncirık) (?)
انجتمك	(İnceltmek)
انجلك	(İncelik)
انجو	(İncü)
انجه	(İnce)
انجديجى	(İncidici)
انجيل	
انجير اغاجى	(İncir)
انحنأ	
انهار (انهار)	(Fleuves)
انحنأ اتمك	
اناختار	(İnahtar)
اناختار باغى	
اند	(And)
اند اچك	(And-içmek)
اندلشمق	(Andlaşmak)
انداختن	
اندام	
اندامى سست كشى	
اندرمك	(İndirmek)
اندرلمش	(İndirilmiş)
اندرون	
اندك	

b) Yalnız Türkçe kelimelerden (sırasız olarak):

اولاشق (Ulaşık)	Continu, tout de suite
اويان (Uyan) (Gem)	Bride
اويان النلقى (Uyan alınlığı)	Extrémités de la bride
اويجى (Uyucu)	Obeissant
اويوق (Oyuk) (Korkuluk)	Épouvantail
اويكه (Öyke) (Öfke)	Fureur, courroux

ايكو (Eynü)	Coste (Côte)
ايكد (?)	Forest (Fôret), bois
بوتارمق (Butarmak) (Yüz ekşitmek)	Refrogner
جرشق (?) (Kefen)	Linceul
چرلامق (Çırlamak?) (Ağustos böceği)	Cigale
چزی (Çizi) (Çizgi)	Ligne, raye, trace
چچ ، چاش (Çeç, Çaş) (Buğday kümesi)	Amas de bled (blé)
چغز (Çağız?) (Kurbağa)	Grenouille
چك (Çan)	Cloche
چكش (Çekiş)	Tirade
چوغس (Çoğaç?, Çoğas) (Güneş)	Soleil
چمش (Çamış) (Tepen, Çifte atan)	Regimbeur, rueur
چمشلق (Çamışlık) (Tepme, çifte atma)	Ruade
چيك (Çiğ)	Crue
دوماغو (Dumağu) (Nezle)	Rhume
دوماغولو (Dumağulu) (Nezleli)	Enrhumé
دونه مك (Dönemek) (Sarılmak, dolanmak)	Se rucher
شاش (Şaş) (Sidik)	Urine
طوررمق (Dururmak) (Bir yerde oturtmak)	Faire demeurer
طورغومق (Durgumak) (Tutturmak)	Faire tenir
طورقلمق (Durkulmak) (Bükülmek)	Courber
طورقلمه (Durlkulma) (Bükmek)	Courbe
طوقورجن اويوني (Tokurcun oyunu) (Dokuz taş oyunu)	Merelles
طالابمق (Talabımak) (Çırpınmak)	Se hatter comme des poissons hors de l'eau
يالنقلانمق (Yahnklanmak) (Övünmek, övülmek)	(Se, être) Flatter
يکين (Yeğin) (Yenen, galip)	Victorieux, vainqueur

2. Türkçe - Fransızca Sözlük (Dictionnaire Turc-Francais).

Hazırlayan: Joseph de la Croix.

Hazırlanış Tarihi: 1679.

Cilt Sayısı: I.

Sayfa Sayısı: 470.

Boyutu: 30 X 29 Cm.

E. Blochet: Millî Kütüphane Türkçe Yazmalar Kataloğu, C. II, s. 243, No. 1357.

İstanbul'da düzenlenmiş olan bu sözlük, sağdan sola doğru üç sütun üzerine yazılmış olup, her sayfada ortalama 45 kelimedenden yine ortalama olarak 21,000 kelime ihtiva etmektedir. Türkçe kelimeler okunaklı ve harekeli bir yazı ile yazılmıştır. Türkçe kelimelerin sözlüğün hazırlayıcısı tarafından bir başkasına ve çok muhtemel olarak bir Türke yazdırılmış olduğunu birinci yaprağın üzerindeki şu nottan anlıyoruz: "Bu kitabı yedi kuruşa yazdırdım ve yem (!) zulta¹'ya¹ cilt ettirdim. Aded-i evrâkı iki yüz otuz beştir.

حرر في سنة ١٦٧٩ مسيحية وهي ١٠٨٩ هجرية في مدينة استانبول (تختكاه) پادشاه روم.

Cildin iç kapağında ise Fransızca olarak :

" Pr (pour) transcrire	21—	L
" Pr (") la reliure	6—	
Total	27—	

Il a été écrit l'an de J. C. 1679

de l'Hégire 1089

à la fin ou au milieu du Janvier 1679."

kaydı var. Ayrıca, yine birinci yaprağın üzerinde şu Arapça not görülüyor :

هذا كتاب اللغة التركية مع لسان فرانسيني ينتسب الى افقر الودى يوسف ابن فرانسيسي الملقب بالصليبي الترجمان الكبير في خدمة الملك الاعظم والسلطان الافخم سلطان لوئي المكرم المحترم مالك بمالك فرانسواويه ادام الله تعالى ملكه وسلطنة الى آخر الزمان ونهاية الدوران آمين يا معين.

Bu ifadeden, sözlüğü hazırlamış olan Joseph de la Croix'nın, zamanın kralı XIV. Lui'nin Baştercümanı olduğu anlaşılıyor. Bu duruma

¹ Zulta: Otuz para değerinde gümüş sikke.

göre, sözlüğün hazırlanmasına başlandığı tarihte De la Croix'nın İstanbul'daki Dil Oğlanları Mektebi'nde bulunduğu ve sözlüğe ait olan bu notların da aradan uzunca bir zaman geçtikten ve kendisi Kral'ın Baştercümanlığı'na yükseldikten sonra yazılmış olduğu tahmin edilebilir.

Fakat sözlük yarıda kalmış, tamamlanamamıştır. Türkçe kelimeler tamamiyle yazılmış oldukları halde, Fransızca karşılıklar 203. sayfaya (yaprak: 102 A) kadar yazılmış ve “زشت روی” kelimesinde kalmıştır. Bundan başka, bu sayfaya kadar gelen Fransızca karşılıklar da tamam değildir; bazı Türkçe kelimelerin Fransızca karşılıkları da eksik bırakılmış, yazılmamıştır. Fakat, buna karşılık, bu sayfayı takip eden bazı sayfalarda da tek tük bazı Türkçe kelimelerin Fransızca karşılıkları yazılıdır. Türkçe kelimelerle Fransızca karşılıklarının sütunlarda birbirini takip sırası yukarıdan aşağıya doğru olmayıp, sağdan sola doğrudur. Arap alfabesine göre sıralanmış olan Türkçe kelimelerin bu sıraya her zaman uymadıkları da görülmektedir.

Örnekler (Bütün Fransızca karşılıklar alınmadan) :

اومق (Uvmak)	-29 A-
اويارمق (Uyarmak)	
اويارورملك (Uyarıvermek)	
اويلاقمق (O(U)ylanmak) (Eğlenmek)	S'amuser
اويان (Uyan) (Gem)	
اويانق اولمق (Uyanık olmak)	
چوق اويانقلق (Çok uyanıklık)	
اويدرمق (Uydurmak)	
اوينمق (Uyanmak)	
اويوتقمق (Uyutmak)	
اويشدرمق (Uyuşturmak)	
اويشق (Uyuşuk)	
ال ايق اويشق (El ayak uyuşuk)	
اويقوده (Uykuda)	
اويصالك (Uysallık)	
اويقوجى (Uykucu)	
اويقلنمق (Uyuklanmak, Uyukulanmak)	
اويقولى اولان (Uykulu olan)	
اويقويه طومق (Uykuya doymak)	

اويقوسزلك	(Uykusuzluk)	
اويكه	(Öyke) (Öfke)	Chaleur
اويكه لندرمك	(Öykelendirmek)	
اويكه لنمك	(Öykelenmek)	
اويلق	(Oyluk)	
دمور اويلىغى	(Demür oyluğu)	
اويلق اوسى	(Oyluk üstü)	
اويله	(Öyle)	Ainsi
اويله اسى سى	(Öyle ısısı)	La chaleur de midi
اويله صجاقلىغى	(Öyle sıcaklığı)	
اويلىمى	(Öyle mi?)	
اويله اولسون	(Öyle olsun)	
اويله ين	(Öyleyin)	à midi -30 A-
اويله ييجهكن يملك	(Öyle yiyeceğın yemek)	Disner (Dîner)
اويماجى	(Oymacı)	
اويلدنصكره	(Öyleden sonra)	
اويىق	(Uymak)	
اويىلدر	(Öyledir)	C'est ainsi
زمانه اويىق	(Zamana uymak)	
اويىلدر ديمك	(Öyledir demek)	
كندو نفسنه اويىق	(Kendü nefesine uymak)	
دخى اويىله	(Dahi öyle)	
اويىمه لىمش	(Oymalanmış)	
اوين	(Oyun)	
اويىشمق	(Oynaşmak)	
اويىنمق	(Oynamak)	
اويىنتمق	(Oynatmak)	
اويىناشق	(Oynaşık)	Concubinaire
اويىنادن	(Oynadan)	
اويىنه مابتلا اولمق	(Oyuna mübtelâ olmak)	
اويىومق	(Uyumak)	
اويىناغن	(Oynağan)	Joueur
اويىانمق	(Uyanmak)	
اويىوخو	(Uyuhu)	
اويىورتلىنمق	(Oyurtlanmak)	Séparer
اويىوز	(Uyuz)	
چكه اويىوزى	(Çene uyuzu)	

فرنك اويوزى	(Firenk uyuzu)
اويشدير مق	(Uyuşdurmak)
اوينجق	(Oyuncak)

3. Türkçe-Fransızca Sözlük (Dictionnaire Turc-Français).

Hazırlayan: Jean Baptiste de Fiennes.

Hazırlanış Tarihi: 1689.

Cilt Sayısı: I.

Sayfa Sayısı: 1233.

Boyutu: 28 × 19 Cm.

E. Blochet: Millî Kütüphane Türkçe Yazmalar Kataloğu, C. II, s. 33, No. 688.

Collège de France profesörlerinden ve XIV. Lui'nin doğu dilleri tercümanı olan De Fiennes, bu eserini Dil Oğlanları Okulu'nda iken İstanbul'da hazırlamıştır. Eser, sonradan, bu okulun kitaplığından Fransız Millî Kütüphanesine geçmiştir ve hazırlayıcının kendi yazısı ile dir. Düzenlenişi sağdan sola ve Arap alfabesinin sırasına göre olup, Türkçe kelimeler sayfaların sağında ve Fransızca karşılıklar da solundadır. Türkçe kelimeler harekeli ve okunaklıdır. Her sayfada ortalama 30 kelime üzerinden sözlükteki Türkçe kelimelerin yine ortalama tutarı 36.000 dir. Türkçe kelimelerin çoğunlukla konuşma dilinden alınmış olmaları, sözlüğün değerini arttırmaktadır.

Örnekler :

- s. 975 -

كوزلك ايتمك	(Gevezelik etmek)
كوزنى چقارمق	(Gözünü çıkarmak)
كوزنى قاشدرمق	(Gözünü kamaştırmak)
كُرْ	(Küj) (Kej?) (Bosse)
كُرْلِكْ	(Küjlük) (Bossue)
كسترمك	(Göstermek)
كستورمك	(Gösterivermek)
اكشى صوت كوسترمك	(Ekşi surat göstermek)
كسترش	(Gösteriş)
كسترشلى	(Göterişli)

كستر ملك	(Gösterelemek) (Çeyiz vermek) (Doter)
كستره	(Göstere) (Çeyiz) (Dotoir)
كستبک	(Köstebek)
كسدرمىك	(Küsdürmek)
كوستك	(Köstek)
كوسفند	(Gûsfend)
كوسكو	(Küskü)
كوسم	(Kösem)
كوسله	(Kösele)

- s. 976 -

كوسمك	(Küsmek)
كوشمك	(Küşümek)
كوسموك	(Küsmük) (Küsnük?) (Femme amoureuse et bête chaude)
كوسه	(Köse)
كوسج	(Köseç)
كوسه يير	(Köse yer) (Verimsiz toprak anlamına)
كوش	(Gûş)
كوش ايتمك	(Gûş etmek)
كوشدار	(Gûş-dâr)
كوشتمك	(Gevşetmek)
كوشتمك	(Gevşitmeğ) (Ruminer comme les beef)
كوشش	(Gûşiş)
كوشك	(Gevşek)
كوشك	(Köşk)
كوشمه	(Gevişme) (Tournoiement de museau ou de gueul comme les boeufs)

4 A. Türk Dilinin Elkitabı (Manuel de la Langue Turque).

Hazırlıyan: Zephyre.

Hazırlanış Tarihi: 27 Temmuz 1711.

Cilt Sayısı: I.

Sayfa Sayısı: 640.

Boyutu: 33,5 × 21 Cm.

E. Blochet: Millî Kütüphane Türkçe Yazmalar Kataloğu,
C. II, s. 32, No. 687.

Bu cildin içinde, aynı yazara ait olarak, bir Türkçe - Fransızca sözlük ve bir de Türkçe gramer vardır. Gramer hakkında bu yazımın daha sonraki bölümünde bilgi vereceğimizden, burada yalnız sözlüğü tanıtmaya çalışacağız.

Bu sözlük, şimdiye kadar tanıttığımız Türkçe - Fransızca sözlüklerden birçok yönleriyle ayrılır. İlk ayrılık, Türkçe kelimelerin Arap harfleriyle değil Lâtin harfleriyle yazılmış olmalarıdır. Bunun içindir ki sözlüğe Türkçe kelimeler Lâtin alfabesinin sırasına göre konulmuş ve böylece sözlük de soldan sağa doğru düzenlenmiştir. Türkçe kelimeler sayfalarda iki sütun üzerine ve yukarıdan aşağıya doğru sıralanmıştır. Yapraklardan başka bu sütunlar da numaralanmıştır. Sözlük 7. yapraktan başlayarak 292. yaprağın sonuna kadar devam ettiği için bu cilt içinde kapladığı yer 285 yaprak yani 570 sayfadır. Bu sayfalar-daki sütunların sayısı ise 1140 dır. Her sütunda ortalama 30 kelime bulunduğuna göre sözlüğe alınmış olan Türkçe kelimelerin ortalama tutarı 34.200 dür.

Capucin rahiplerinden olan hazırlayıcı sözlüğü İstanbul'da Beyoğlu'nda tamamladığını kitabın iç kapağında tarihi ile birlikte bildiriyor. İnce bir ucla yazılmış olan yazı ufak ve okunaklıdır. Türkçe kelimelerin Lâtin harfleriyle yazılışlarında ise şöyle bir transkripsiyon şekli kullanılmıştır :

a	: آ، ع	kh	: خ
b	: ب	l	: ل
c	: ث	m	: م
ch	: ش	n	: ن
d	: د، ط	o	: او، ع
dj	: ج	p	: پ
e	: ا	r	: ر
f	: ف	s	: س، ص
g	: گ، ك	t	: ت، ط
h	: ح، ه	tch	: چ
i	: ا، ع	u	: او (ü)
Ĵ, ĩ	: ی	v	: و
k	: ك، ق	z	: ظ، ض، ز، ذ

Örnekler:

- s. I -

ab, sou	eau, lustre, dignité
gulab	eau rosée
ab u heva	l'air, l'eau et l'air, le climat
bir viaïetun abu	s'accoutumer à l'air du (d'un)
hevasine alichmac	pays
abu hevasi makbuli	air salubre, bon air. Son air est
kilup	parfaitement bon, agréable.
abu tab virmek	donner le lustre, l'eau, la couleur.
ab der dihanech	il en a eu grande envie.
amed; agzi k(s) oulandi,	l'eau lui est venue à la bouche.
pek arzulandi	
abi hasret	envie, appetit, desir, vouloir.
ab chud, sou indi	l'eau a descendue, l'eau s'est
	baissé.
ab pucht, erlik soui	semence virile.
abi beka	eau de l'immortalité
ab roui, Juz soui, irz	honneur, réputation, conne (?)
	renommée, gloire.
abi revan, akar sou	eau coulante, rivière
abi hajat	eau d'immortalité
abi ghure	verjus
ab kech	tireur d'eau

4 B. Bundan önceki sözlüğün ikinci nüshası. Üzerinde eserin ve hazırlayıcısının adı yazılı olmadığı için, Blochet bu sözlüğün De Finnes'e ait olması ihtimalini ileriye sürüyor. Yazısı 4 A nüshasından daha güzel ve okunaklı olmakla beraber, hacim bakımından daha küçüktür. 180 Yaprak yani 360 sayfadır. Düzenleniş yönünden bir ayrılık göstermez. Bunda da sayfalar iki sütuna ayrılmıştır, fakat sütunlar ayrıca numaralanmamıştır. Blochet (Millî Kütüphane Türkçe Yazmalar Kataloğu, C. II, s. 33. No. 690) Türkçe kelimelerin Arap alfabesine göre sıralanmış olduğunu söylüyorsa da, bu nüshada da 4 A nüshasında olduğu gibi Türkçe kelimeler Fransız alfabesinin sırasına göre dizilmiştir. Nüshanın tarihi de kaydedilmemiştir. Bu nüshanın birinci nüshadan en büyük ayrılığı kullandığı transkripsiyon şeklin-

dedir. Bu transkripsiyon şeklinin birinci nüshadakinden daha dikkatli olduğu ve Türkçenin bütün seslerini vermeğe çalışıldığı görülüyor :

a	: آ	k ⁱ	: ك
a'	: ع	l	: ل
ae	: Arapça kelimelerde vokalsiz olarak yani hareke ile sağlanan kısa (a) sesi için : (haebs), (chaeber) gibi.	m	: م
b	: ب	n	: ن
é	: چ	o	: او
ch	: خ	ö	: أو
g	: ج	p	: پ
g ⁱ	: ك	r	: ر
gh	: غ	s	: ص ، س ، ث
h	: ح ، ه	ś	: ش
i	: ی (Vokal olarak: i)	t	: ط ، ت
j,î	: ی (Konson olarak)	u	: او
k	: ق	ü	: أو
		v	: و
		y	: ی (Vokal olarak: i)
		z	: ظ ، ض ، ز ، ذ

5. Dil Oğlanları İçin Kral Kitaplığı Tercümanı François Barout Tarafından Yazılmış Türkçe - Fransızca Sözlük (Dictionnaire Turc-Français à l'usage des enfants de langue, par François Barout, interprète de la Bibliothèque de Roy).

Hazırhyan: François Barout.

Hazırlanış Tarihi: ?

Cilt Sayısı: I.

Sayfa Sayısı: 282.

Boyutu: 32 × 20, 5 Cm.

E. Blochet: Millî Kütüphane Türkçe Yazmalar Kataloğu, C. II, s. 31-32, No. 682.

Yazıldığı tarih üzerinde bulunmamakla beraber, aynı yazarın 1727 tarihinde bir de Fransızca-Türkçe sözlük hazırlamış olduğu (Bk. s. 28) dikkate alınarak, yukarıdaki sözlüğün de XVIII. yüzyılın başlarında hazırlanmış olduğu tahmin edilebilir.

Türkçe kelimeler Arap alfabesine göre sıralanmış oldukları halde, sözlük soldan sağa doğru düzenlenmiştir. Yalnız Arap harfleriyle yazılmış olup, okunuşları ayrıca Lâtin harfleriyle de gösterilmiş olan Türkçe kelimeler sayfaların sol, onların Fransızca karşılıkları da sağ tarafındadır ve 13. yaprağın ikinci sayfasına kadar harekeli; ondan sonra da harekesizdir. Her sayfada ortalama 14 kelime bulunduğuna göre, sözlükteki Türkçe kelimelerin ortalama tutarı 4.000 dir. Eser, yazarın el yazısı ile yazılmıştır. Alınan kelimelerin ya Türkçe veya çok türkçeleşmiş kelimeler olması sözlüğün değerini arttırmaktadır.

Örnekler :

A) Sıradan :

پوپله (pupla, pufla) (Plume dont on fait des lits.)	بورشمق (buruşmak)
بوجاق (bucak)	بورغو (burgu)
بوجق (buçuk)	بورك (börek)
بوجك (böcek)	بورك (börk)
(26 A) بنفشه (benefşe)	بورن (burun)
بنك (binek)	بورناز (burnaz)
بنمك (binmek)	بورو (boru)
بو، اشبو (bu, işbu)	بوزغی (buzağı)
بوبرك، بوكرك (böbrek, böğrek)	بوزق (bozuk)
بوخ، بوك (boh, bok)	بوزمق (bozmak)
بوخل (bohul) (Peurpier)	پوص (Pus) (Üzgün, koyu, karanlık)
بوط (bud)	(Triste, sombre, obscur)
بودق (budak)	پوصات (Pusat) (Koşum, alet, cihaz, avandanlık) (Harnais, appareil, equipage, outils)
بودمق (budamak)	
بورج (borc)	پوستال (postal)
(26B) بورش (buruş)	پوسكرمك (püskürmek)

(27 A) پوصو (pusu)	چرتمق (çiritmak) (Çartmak?)
پوصو (posu) (Posa)	(Se vanter)
بوش (boş)	چرچوه (çerçeve)
بوشلامه، بوشلتمق (boşama, boşaltmak)	چرز (çerez)
بوشتمق (boşatmak)	چرزلىمك (çerezlenmek)
بودر (bodur)	چرش (çiriş)
بوغ (buğ) (buğu)	چرك (çirk)
بوغا (boğa)	(34A) چركف (çirkef)
بوغاز (boğaz)	چركن (çirkin)
بوغچه (boğça) (Bohça)	چرلق (çirlak) (Grillon,
بوغاچه (boğaç)	sorte d'insecte.)
بوغورمق، بوكرملك (boğurmak, böğürmek)	چرلامق (çirlamak) (Ötmek,
بوغوم (boğum)	türkü söylemek)
بوغمق (boğmak)	Chanter
بوقاغى (bukağı)	چرنىك (çirnik)(Gemi)(Batteau)
27B) بوكر بوش بوكر (böğür, boş böğür)	چرى (çeri)
بوكرتلن (böğürtlen)	چرىد (çirit)
بوكرلجه (böğrülce)	چزدان (cüzdan)
بوكون (bugün)	چزىمك (çizmek)
بول (bol)	چزىمه (çizme)
بولشمق (bulaşmak)	چشمه (çeşme)
بولنمق (bulanmak)	چفت (çift) (Couple, une
بولايكه (bulayki) (Plut à	paire)
Dieu que!)	چفت (çift) (Champ, terre la-
بولمق (bulmak)	bourable)
بومبار (bumbar)	چفتلك (çiftlik)
بون (bön)	
بونبه، طولومبه (hunba, tulumba)	B) Karışık olarak :
بونجق (boncuk)	(36A) چورن (çevren) (Ciğer kebabı)
(33B) چرچىپلاق (çırçıplak)	(54B) صىمق (sımak)(Rempre, briser)
چرا (çıra)	(54B) صندى (sındı) (Makas) (Ciseau)
چراغ (çırağ)	(54B) طوتارقلىق (tutaraklık) (Sar'a)
چرپمق (çırpmak)	(Haut mal, mal ca-
چرپى (çırpı)	duc, épilepsie)
چرپىجى (çırpıcı)	(58A) طورقلمه (torkulma) (Tavan
چرتاوى (çirtavi) (Kendini	arası; ağzı ağzına
beğenmiş) (Un hom-	dolu) (Comble,
me qui se vante)	

- rempli jusqu'au (129A) ياپوق (yapuk) (Eğerin altına
dessus les bords) konulan çul Housse de
(82B) قومضلمق (komuzlamak?) (Ge- chelak) (Reluissant,
tirmek, söz taşımak, éclatant.)
boşboğazlık etmek) (129B) ياپونجه (yapunca) (Yapınca,
(Rapporter) (yamçı) Manteau)
- (82B) قومضى (komuzu?) (Söz ta- (129B) ياتوق (yatuk) (Ağaçtan
şıyıcı, boşboğaz) yapılmış şişe)
(Rapporteur) Bouteille de bois)
- (82B) قونتوش (kontuş) (Kol kapak- (130A) يارندهسى (yarındası) (Ertesi)
ları dar ceket) (Ves- (Lendemain)
te de drap qui a les
manchettes étroites) (130B) يازار بوزر (yazar-bozar) (Kü-
çük kara tahta)
- (88B) كچرلك (geçerlik) (Paranın (131B) ياغر (yağır) (At sırtındaki
geçme değeri, satın yara)
alma gücü)
- (89A) كجش (giciş) (Kaşıntı) (De- (132A) يالنجق (yahıncak) (Çıplak)
mangeaison)
- (89A) كجشدرملك (giciştirmek) (Ka- (136B) يىكاز (yanaz) (Titiz)
şınmak, kaşındırmak)
(Démanger, causer
de la démangeaison)
- (89A) كجك (gicik) (Uyuz hasta- (136B) يىكشق (yanşak) (Geveze) (Ba-
lığı) (Gratelle, galle) billard, causeur)
- (89A) كجكلو (giciklü) (Uyuz has- (137A) يىكين (yeğın) (Galip)
tası)
- 105B) كويداش (köydaş) (Aynı köylü)
- (127A) هايلىمق (haylamak) (İhtimam (137A) يالبوق (yalabuk) (Parlak)
ve ilgi göstermek) (Reluissant, éclatant)
- (Avoir soin, se soucier.) (137B) يالبىمق (yalabımak) (Parlamak)
(Reluire)
- (142B) يىنى (yiyni) (Hafif) (Léger)
- (142B) يىنلك (yiynilik) (Hafiflik) (Légèreté)

B

Fransızca - Türkçe Olanlar

I. Fransızca - Türkçe Sözlük.

Hazırlayan: Antoine Arcère.

Hazırlanış Tarihi: 1690 ve 1699 Arası (Tahminen).

Cilt Sayısı: 2.

Sayfa sayısı: I. C. 1034, II. C. 986.

Boyutu : 37,5 × 24,5 Cm.

E. Blochet: Millî Kütüphane Türkçe Yazmalar Kataloğu, C. II, s. 32, No. 685-86.

Hazırlayıcının ölümünden sonra, yeğeni L. E. Arcère tarafından Millî Kütüphaneye verilmiş olan bu büyük sözlüğün iç kapağında yine L. E. Arcère'in bir notundan öğrendiğimize göre, "Antoine Arcère 1699 tarihinde ve 38 yaşında ölmüştür. Bu eseri hazırlamadan önce, doğu dillerini öğrenmek üzere, Marsilya'dan yola çıkarak İstanbul'a gelip bir müddet kaldıktan sonra kendisini Mekke'ye götürecektir ve Halep'den kalkacak bir kervana katılmak için İskenderun'a gitmiştir.,, Notta bu yolculuğun ne kadar sürdüğü söylenmiyorsa da, "1699 da ve oturduğu yerde yani Marsilya'da öldüğü" kayıtlıdır.

Eserin Millî Kütüphanede ilk defa Reinaud tarafından ortaya çıkarılmış olduğunu da, kendisinin yukarıdaki notun altında bulunan bir notundan anlıyoruz. Blochet'nin söylediğine göre (C. II, s. 32), Türkçe üzerindeki çalışmalarında, Barbier de Meynard - kaynak göstermek-sizin - bu sözlükten faydalanmıştır.

Sözlüğün düzeni her ne kadar Fransız alfabesine göre ve Fransızca-Türkçe bir sözlük şeklinde ise de, Fransızlara Türkçeyi öğretmek için yazılmış olduğu açıkça anlaşılmakta ve bu maksatla bol örneklerin verildiği görülmektedir. Bunun içindir ki, Blochet'nin, çok değerli bulunduğu bu sözlüğün Türkçe-Fransızca bir sözlük şeklinde basılmasını tavsiye etmesi tamamiyle yerindedir.

Sözlükteki Fransızca kelimelere ait Türkçe karşılıkların sayıları her sayfada değişik olduğu için, Türkçe kelimelerin sayısını ortalama olarak da söylemeğe imkân yoksa da, bu sayının 40.000 den aşağı olmadığı tahmin edilebilir.

Türkçe kelimeler hem Arap ve hem de Lâtin harfleriyle yazılmışlardır. Sözlükte Türkçe kelimelerin açıklanmaları için harcanan gayret

ve bu maksatla verilen örneklerin bolluğu dikkati çekiyor. Örneklerin çoğu ise halk deyimlerinden ve atasözlerinden alınmıştır. Sayfaların kenarlarında, unutulmuş kelimeleri sonradan eklemek için, geniş bir boşluk bırakılmıştır. Bu boşluklara unutulmuş birçok kelimelerin sonradan eklendikleri de görülüyor. Türkçe kelimelerin Arap harfleriyle olan yazılışlarında hareke de kullanılmıştır. Türkçe kelimelerin Lâtin harfleriyle yazılışlarında ise, bazı karışıklıklar göze çarpıyor. Bu karışıklığa bilhassa şu harflerde rastlanıyor:

(yumuşak) غ : g, gh
 چ : ch, tch
 ق : k, q
 ك : n, ñ, ng
 (sonda) ه : è, é, eh

Türkçedeki u sesi bazen ou ve bazan u şeklinde gösterildiği gibi, arasıra Türkçe kelimelerin yanlış yazılışlarına (اصا : عسا), yanlış söylenişlerine (اوq : اوq) ve bazan deyimlere yanlış anlam verilmesine de rastlanıyor: “Hazret-i Yakup evinden çıkıp kuru başıyla Diyarbekir’e can attr” cümlesindeki “kuru başıyla” deyimini “beyaz bir değenekle” şeklinde açıklanmıştır. Bundan başka, aynı Türkçe kelimenin Lâtin harfleriyle ayrı şekillerde yazıldığı da görülüyor (kör: queur, kior gibi).

Gerek Arap ve gerekse Lâtin harfleriyle yazılı kelimelerin yazısı, güzel olmamakla beraber, oldukça okunaklıdır. Bu bakımdan I. cilt daha iyi durumdadır.

Bu kusurlarına rağmen, sözlüğün Türkçe kelime hazinesi ve bilhassa XVII. yüzyıl konuşma Türkçesi bakımından çok zengin ve değerli bulunduğu pek açıktır. Yazılı kaynaklardan ve bilhassa halk ağzından derleme suretiyle toplandığı bol Türkçe örneklerle beraber sırası geldikçe İslâm dini, ibadet şekilleri ve kuralları hakkında yaptığı geniş açıklamalar yazarın İslâm dini ve Arapça hakkında oldukça iyi bir bilgi sahibi bulunduğunu da gösteriyor: “ablution” ve “ablution générale” maddelerinde abdest almanın ve gusletmenin bütün kuralları çok geniş olarak anlatıldığı gibi, her iki temizlik sırasında okunan bütün dualar da Arapça metinleri, Lâtinçe yazılışları ve Fransızca tercümelemleri ile tam olarak verilmiştir (C. I, s. 9-13). Yemişler hakkında verilen örneklerin bolluğu ise insanı şaşırtacak bir zenginliktedir. Yemişlerin bugün

aramızda çoktan unutulmuş ve belki de hiç bilinmiyen çeşitlerini ve adlarını bu sözlükte tamamiyle bulmak mümkündür. Kulağı delik ve araştırmacı yazarın, okuduğu ve duyduğu bütün kelimeleri, deyimleri ve atasözlerini eserine aldığı anlaşılıyor.

Örnekler :

I.

Baston, aghage, qeutec, deguenec, deinec, assa. ، اغج ، كوتك ،
دكنك ، دينك ، اصا

Baston gros et court, usturupa اوستروپه

Baston long, sopa صوپه

Baston quy a un pomme, bachlu deguenec باشلو دكنك

Baston qu'on porte à la main, el agagi ال اغجی ، دست شوب

Baston recourbé avec quy le cavalier ramasse les flèches de
terre, diptchiclu deguenec ديبجكلو دكنك

Baston plein des noeuds, boutraqlu sopa بترقلو صوپه

Baston de berger, choban deguenegui چوبان دكنكى

coup de baston, aghagé اغجه

tour du baston, quirinti quirindi قرنتى قرندى

à baston rompu, ipsiz اپسز

porter le baston, degunec tachimac دكنك طشمق

(C'est marcher avec le baston)

frapper du baston, assa ile ourmac اصا ايله اورمق

tirer au baston, degunec toutouchmac دكنك طوتشمق

petit baston, deguenecik دكنجك

s'appuyer sur le baston, deguenegue daianmac دكنكه طيانمق

le baston est venu du paradis, degunec gennetten chichichdur دكنك

(proverbe) جنتدن چقمشدر

Jacob sortit de la maison de son père avec un baston blanc pour aller

à la Mésapothamie, Hazreti Yacoup yerinden chicoup courou bachi

ile Diarbekire gian atti حضرت يعقوب يردن چقوب قورو باشيله دياربكره

جان آدى

donner des coup de baston, deguenec chalmac, دكنك چلمق ،

basmac, ourmac بصمق ، اورمق

recevoir des coups de baston, queutec yemec كوتك يمك

il me donna un coup de baston, bana bir deguenec ourdi, bana bir

queutec chaldi بكا بر دكنك اوردى ، بكا بر كوتك چالدى

- une parole est pire qu'un coup de baston, seuz deguenecden سوز
yaramazdur دکنکدن یرامزدر
- qui a trouvé un village sans chien marche sans baston, queupecsiz
queuñ boulan deguenecsiz guezer کوپکسز کوی بولان دکنکسز کزر
- le baston est un maistre qui enseigne toute sorte de mestiers, deguenec
her sanaetün ustazidur دکنک هر صنعتک استاذیدر
- il mène les gens le baston à la main, eli degueneclidur الی دکنکلیدر
- le baston fait sauter les seigneurs comme les moines, deguenec beyleri
abdal gibi sithradur دکنک بکلری ابدال کبی صچرادر
- le baston fait parler les muets, deguenec dilsizi دکنک دیلسزی
dillu ider دیللو ایدر
- le baston fait traverser les montagnes au chariot, deguenec arabañ
taglardan achirur دکنک آره بای طاغلردن آشورور
- le baston fait apprendre l'ours et le singe comme un homme, deguenec
ayouyi ve meimouni adem guibi euyredur دکنک ایوی و میمونی ادم کبی اوکردر
- qui ne craint pas Dieu craint le baston, Allahdan corcmañani deguenec
corcoudur اللهدن قورقینی دکنک قورقدر
- il s'appuye sur un baston de fer, demur degueneguë dañanur دمور دکنکه داینور
- le baston est à l'homme de jambe, d'appuy et d'arme, deguenec ademun
ayaghidur, dayaghidur, yaraghidur دکنک ادمک ایاغیدر، طیاغدر، یراغیدر
- mourir ou faire mourir sous le baston, deguenec altinde eulmec ya
euldurmec دکنک التنده اولمک یا اولدرمک
- le baston fait autatnt de mal à l'innocent qu'au coupable, deguenec
souchlouñ ve souchsuzi beraber agidur دکنک صوچلوی و صوچسزی
ya aguridur برابر اجدر یا اگردر
- il est endurci aux coups de baston, deguenec aña coïmaz دکنک اکا قویمز
- Je me mocque bien de votre baston, senun degueneguñ bana coïmaz
le baston est pour les enfants qui n'ont pas la raison, سنک دکنکک بکا قویمز
- deguenec guenduñ bilmez ouchagadur دکنک کندوی بیلمز اوشغدر
- faire une chose à baston rompu, quira quira ya quesse quesse bir şey
ichlemec قره قره یا کسه کسه بر شی اشلمک
- dormir à baston rompu, beule beule ouyoumac بوله بوله او یومق
- c'est son baston de fer et ses souliers de fer, demur degueneghi ve demur
tcharighidur دمور دکنکی و دمور چارغدر
- il ressemble à un aveugle sans baston, deguenecsiz دکنکسز
- queure benzer کوره بکنزر
- (On le dit d'un artisan qui n'a pas les outils nécessaires pour travailler)

c'est un baston à neuf aveugle, tocouz kiorun bir طقوز کورک
 degueneguidur (Quand une chose ne suffit pas à plusieurs) بر دکنگیدر
 un baston que fera-t-il à neuf aveugle, tocouz kiore bir deguenec ne
 yapsun طقوز کوره بر دکنگ نه یاپسون
 je te donneray cinq coups de baston sur le cul, senun gueutuné bech
 deguenec tchalarem سنک کتوکه بش دکنگ چلرم

(Nous disons: Je te donneray quatre coups de pied au cul)

le baston est cause de prières, deguenec douaya sebeddur دکنگ دعایه سبیدر

(C'est-à-dire que les enfants bien élevés prient Dieu quand ils sont
 devenus grands pour leurs parents qui les ont chatié)

une personne raisonnable est plus sensible aux paroles qu'aux coups de
 baston, guenduyi bilene seuz deguenechten yaramazdur کندوکی بلن سوز
 دکنگدن یرامزدر

le baston rend le foux sage, deguenec delui uos-
 landurur دکنگ دلوی
 اوصلندر

le baston rend l'infidèle vray croyant, deguenec kiafiri دکنگ
 mussulman ider کافری مسلمان ایدر

(G'est-à-dire chrestien = devient = mahomettant selon la fausse
 opinion des Turcs)

il est devenu sec comme un baston, coupouri deguenec guibi olmich
 قوپقوری دکنگ کبی اولمش

(Dépouillé de ses biens, nous disons, il s'est réduit au baston blanc.

Les Turcs le disent encor d'une personne fort maigre et dans ce sens
 nous disons il est sec comme un squelette)

c'est vouloir voyager à cheval sur un baston, deguenechten at ile sefere
 guitmegué benzer دکنگدن آت ایله سفره کتمکه بکزر

(On le dit d'une folle entreprise d'une espérance vaine)

le baston, la paille et la peine à la beste; le pain, le travail et l'honneur
 à l'homme, deguenec ve saman ve azab haivanung; ekmec ve emec
 ve adab insanung دکنگ وصمان و عذاب حیوانک ؛ اکمک و امک و آداب انسانک
 tu frottes au baston du pastre comme la chèvre, ketchi guibi tchoban
 deguenequine cachinursin کچی کبی چوبان دکنگنه قاشنورسن

(C'est-à-dire tu cherches des coups. Le dos te démange)

il se tient droit et roide comme s'il avait avalé un baston, suguen yout-
 mich guibi dusdougri dourour سوکن یوتمش کبی دوسادوغری دورر

(On le dit d'un glorieux, d'un fier qui ne fait point civilité aux
 gens; on le dit aussi d'un stupide, d'un homme lourd et maladroit
 qui est sous d'une venue, d'une pièce)

polis le baston que tu ne pus rompre, quiramadougoung deguenegui achindur
قرامدوغوك دكنكي آشندر

(C'est-à-dire adoucir par la patience les maux que tu pus éviter. Il faut flatter un maistre de qui on est obligé de souffrir les mauvais traitements. Nous disons: il faut prendre patience en enrageant)

baise le baston que tu ne pus rompre et mets le sur la teste, quirama-
dougoung deguenegui eupdé bachunde cou قرامدوغوك دكنكي اوپده باشنده قو

(Par allusion à la coutume des orientaux qui tesmoignent leur respect pour les ordres de leurs supérieurs en baisant le papier qu'on leur présente de leur part et le mettent aprez sur la teste. Cette phrase est dans le même sens que la précédente)

un festin chatie mieux l'homme d'honneur que le baston, guendui bilen adem catundé ziafet deguenecden ques-
قندويه بلن آدم
قندويه ضيافت دكنكن كسكندر
quindur

(Pour dire qu'on se venge de son ennemy en le rendant confu par des bienfaits. St. Paul dit qu'en donnant manger son ennemy on luy met des charbons de feu sur la teste.)

si tu veux que ton fils lise et fasse lire n'oste jamais le baston de dessus de sa teste, ogloung guendu ocousun ve ocoutsun dirsen bachinden deguenec ecsic itmeh اوغلوگ كندو اوقسون و اوقسون ديرسك باشندن دكنك اكسيك ائمه
le baston de l'éducation délivre l'enfant de la corde et du glaive, terbiet deguenegui oglani ipden ve quiligden تربيت دكنكي اوغلاني ايدن
courtarur وقلجدن قورتر

(Nous disons, au contraire, qu'un père qui ne chatie pas son enfant luy met la corde au coup.) *

l'endroit du corps que le père et la mère ou le maistre ont frappé avec le baston ou avec la main est sacré. Le feu d'enfer n'oseroit en approcher, ananoung ve atanoung ve ustazung deguenec ya el ileh ائانك و ائانك و اوستاذك دكنك ايله يا ال ايله اورديغي ير جهنم اودينه حرام اولور، ابدانينمز

(On abreuve les enfants de cette opinion pour les rendre dociles et soumis. On ne chatie pas les enfants par le fouet dans l'orient, mais avec le baston sous la plante des pieds)

Je feray venir père Assa, c'est-à-dire Martin baston, chimdi assa babayi tchaghirurem guelur شمدی اصا باباي چاغررم كلور

* Sözlük sahibinin, bazı başka cümleler gibi, bu cümlelerin de anlamını iyi kavrayamadığı görülüyor.

ne tenez-vous un baston à la main, senun elin deguenec سنك
toutmazmi اللك دكنك طوتمزى

(On le dit à un père ou à un officier, c'est-à-dire: n'avez-vous pas l'autorité en main et le pouvoir de chatier vos enfants et vos gens?) le commandant bat les mutins avec le baston mais quand ils obeissent il jette le baston dans le feu, zabit zalimi deguenec ile ourour eguer ضابط ظالمى دكنك ايله اورور
moutih oloursa deguenegui ateché ourour اکر مطع (مطيع) اولرسه دکنکی آتسه اورور

le général luy a mis le baston à la main, padichah eline deguenec viridi پادشاه الیه دکنک ویردی

(C'est-à-dire, il luy a nommé le commandant, il l'a autorisé du roy en main. Nous disons aussy: le baston de commandement.)

bastonnade, deguenec, queutec, aghac دکنک ، کوتک ، اغچ
donner la bastonnade, falacaia almac, ya caumac, queutec basmac, فلقیه المق یا قومق ، کوتک بصمق ، چلمق ، اورمق
tchalmac, ourmac

avoir la bastonnade, queutec yemec کوتک یمک
un homme qui a reçue la bastonnade en justice ne peu tenir de tes-
moin, bir adem mahkemedé deguenec yemich olsa anung chahidlighui بر آدام محکمه ده دکنک یمش اولسه انک شاهدلیکی طوتلمز
toutoulmaz

bastonner, deguenec (؟) دوکک

2. Cerise : Kiraz

kızıl kiraz

al kiraz

ak kiraz

kara kiraz

saru kiraz

iri kiraz

sultanî kiraz

kurtlu kiraz

kaba kiraz

sık kiraz

çekirdeği büyük kiraz

kadıncık yanağı kiraz

celebi dudağı kiraz

ası kiraz

körpe kiraz

sulu kiraz

kuru kiraz

kalın kiraz

tatlı kiraz

acı kiraz

kuş kirazı

eşek kirazı

salkımlu kiraz

yürecik kiraz

kısa saplı kiraz

benli ya alaca kiraz

akça kiraz

çifte ya ikiz kiraz

muştucu kiraz

vişne kirazı

sakızlı kiraz

eşki kiraz "vişnâb"

firengî kiraz
 demür kiraz
 kuş yutmaz kiraz
 sepet kirazı
 türbe kirazı
 yürek şişiren kiraz
 helâ bekleden kiraz
 amansız kiraz
 eriştirmez kiraz
 uçkur kırdıran kiraz
 don lekeleyen kiraz
 oğlanı dizliğine sıçıran kiraz
 kuş öldüren kiraz

Kiraz al andan biraz.
 Kiraz dudaklu.
 Kiraz yanaklu.
 Yanakları kırmızı kiraza dönmüş
 Elma yanaklu, kiraz dudaklu.
 Kiraz ile vişne kadar farkı var.
 Kirazı yetişmiş Dodurka (Ana-
 dolu'da bir kasaba - lûgat-
 taki not -) Türk'ü gibi başın
 havaya kaldırdı (Les cerises
 sont venues. Les Turcs de Do-
 dourca ont commencé de lever
 la teste)

3. Pesche : Şeftalü

al şeftalü
 kırmızı şeftalü
 mor şeftalü
 meme ya emcek şeftalü
 Bağdat şeftalüsü
 zerdalü şeftalüsü
 kanbur şeftalü
 arık şeftalü
 ayva şeftalü
 dilber yanağı şeftalü
 sulu şeftalü
 kuru şeftalü
 yumuşak şeftalü
 katı şeftalü
 baş kıran ya yaran şeftalü
 bey şeftalüsü
 kadın şeftalüsü
 çelebi şeftalüsü
 ibret ya acerb şeftalüsü
 paranku (?) şeftalüsü
 perdahlu şeftalü
 perdahsuz şeftalü

Acem şeftalüsü
 naz şeftalüsü
 bergüzar şeftalüsü
 kadife şeftalüsü
 kiraz şeftalüsü
 etlü şeftalü
 kanlu şeftalü
 eşek şeftalüsü
 külbed bezeyen (?) şeftalüsü
 (pesche ornament de cabinet)
 âşık kaldıran şeftalüsü
 mâşuk güldüren şeftalü
 dost hediyesi şeftalü
 mâşuk şeftalüsü
 kasavet kaldıran şeftalü
 oğlan aldayan şeftalü
 bey bergüzarı şeftalü
 divan makbûlü şeftalü
 meclis medhi şeftalü
 göt kaynağı şeftalü
 çükündürek şeftalü
 çekirdeği kuru şeftalü

ağız sulandıran şeftalü
 yürek soudan şeftalü
 düşman barışduran şeftalü
 Şeftalü almak.

Şeftalü yidüm.
 Yanakları şeftalüye benzer.
 Şeftalü gelindür kırmızı taftalu.
 Dahi şeftalüsü olmamış.
 Meyveler içinde şeftalüye benzer.

4. Poire : Armud

bey armudu
 misk armudu
 Bozdoğan armudu
 armut kurusa
 ahlat armudu
 yaban armudu
 mayasıl armudu
 kak * armudu
 kabak armudu
 ıldıbrın budu armud
 Karaman armudu
 kepek armudu
 bal armudu
 orak armudu
 çilek armudu
 incir armudu
 atlas armudu
 kış armudu
 emir armudu
 demir armudu
 karıncabaşı armudu
 sülbeği armudu
 selvi armudu
 söğüt armudu
 yasemin armudu
 alaca armudu
 ağız ıslatan armudu
 çatalbaş armudu

kanlu armud
 üzüm armudu
 turunç armudu
 gülâbi armudu
 şah armudu
 reyhan armudu
 bârekâllah armudu
 maşallah armudu
 bardacık armud
 kuyruklu armud
 boyunsuz armud
 Yayan Efendi armudu
 kadın ya kadıncık armudu
 selevat armudu
 lûpincir armudu
 göz yakar armud
 kuş böğreği armud
 şeker armudu
 yeşil armud
 kuş armudu
 orman ve dağ ya yaban
 armudu
 kız armudu
 üveyik armudu
 saksağan armudu
 karga armudu
 lükaşe(?) armudu
 leylek armudu

* Reçel (Confiture).

kaz burnu armud	can armudu
amercik armudu	derviş armudu
diken armudu	bin yaşayan armud
limon armudu	yağ armudu
kelle oynadan armud	özü ya göbeği kara armud
gül armudu	balmumu armudu
altun armud	batman armud
yaldızlı armud	benefşe armudu
karıcık armudu	sümbül armudu
Beylerbeyi armudu	pâlûze armudu
tamah armudu	taşlı armud
değirmi armud	kumlu armud
Basra armudu	kısasap armud
Şam armudu	külâh armudu
Halep armudu	firenk armudu
Mısır armudu	ağlayan armud
hazine armudu	kokulu armud
muhabbet armudu	çekirdeği kara armud
âşık-mâşuk armudu	meme emceği ya ucu armud
çoban armudu	boğlulmac armudu
kadı armudu	yumurta armudu
kadınbudu armud	eşek taşığı armud
Diyarbakir armudu	inci armudu
Malatya armudu	etlü armud
kelle armudu	hacı armudu
okka armudu	eşek armudu
karanfil armudu	ayva armudu
şehlâ gözü armud	ciğ armudu
karın doyuran armud	ayı armudu
öküz besleyen armud	hoşâbi armudu
bayramlık armudu	

Armut hoşâbi yemiş kadar sefa eyledim.

İrmiş * armud gibi yere döktü.

Senün ermiş * armud gibi her yerini bıkıdurum ya köyündürürüm.

* Farklı yazılışlar.

Armudu sapı ile, üzümü çöpü ile, karpuzu ve kavunu kabuğu ile, eti kemiği ile yer.

Armudu irmeden devşirürsün, ya devşirme, sonra buruşur.

Olmuş armud gibi eridi, geçti.

Eline ham armud virmiş.

Armud ağacı.

Armud gölgesinde yatmış, ya büyümüş.

Armud çiçeği zamanında, ya armut çiçeğinde ölür.

Zamanla armud çiçeği kak (confiture) olur.

Bu şey (?) armud ağacında bitmez.

Ötesi armutluk.

2. Fransızca - Türkçe Sözlük.

Hazırlıyan: François Barout.

Hazırlanış Tarihi: 1727.

Cilt Sayısı: I.

Sayfa Sayısı: 378.

Boyutu: 32 × 20,0 Cm.

E. Blochet: Millî Kütüphane Türkçe Yazmalar Kataloğu, C. II, s. 23, No. 683.

Bir de Türkçe-Fransızca sözlük hazırlamış olduğunu evvelce gördüğümüz (s. 14) François Barout'ya ait olan bu sözlüğün, rahip Bignou'nun emriyle, hazırlayıcı tarafından Kral Kütüphanesi'ne verilmiş olduğunu ilk sahifesindeki bir nottan öğreniyoruz. Sözlük soldan sağa ve Fransız alfabesinin sırasına göre düzenlenmiştir. Fakat Fransızca kelimeler sayfaların sağ taraflarına, Türkçe karşılıklar ise sol taraflarına ve yalnız Arap harfleriyle yazılmışlardır. Her sayfada ortalama 15 kelimedenden, sözlüğün bütün kelime sayısı yine ortalama olarak 5.700'dür. Türkçe karşılıkların Türkçe veya türkçeleşmiş kelimeler olmasına dikkat edilmesinden sözlükte, daha çok, konuşma diline yer verilmesi istendiği anlaşılıyor. Dikkati çeken diğer bir nokta ise, Fransızca-Türkçe bir sözlük olarak hazırlanmış olmasına rağmen, Türkçeyi öğretmenin bu sözlükte de ön plâna alınmış olmasıdır. Fransızca kelimelerin Türkçe olarak açıklanmasından çok, Türkçe kelimelerin iyice anlaşılması için bol açıklamalar yapılmasından sözlüğün Fransızlara Türkçeyi öğretmek düşüncesiyle hazırlanmış olduğu anlaşılmaktadır.

Örnekler :

- (28) قناره، سلخخانه Boucherie (lieu où l'on tue les bêtes)
 طپه Bouchon (d'un tonneau ou d'une autre chose)
 قلقان Boudier (?) (pour se couvrir dans les combats)
 چامور، بلجق Boïe (?) (fange).
 اريك Boïe (pus) (?)
 قاشمر، مسخره Boufon (qui a accoutumé de faire rire le monde
 par paroles, gestes ou grimaces)
 قاشمرك، مسخره لك Bouffonnerie (action ou paroles de boufon.)
 سكووش Du bouilli (de la viande bouillie)
 قينامق Bouillir (parlant d'une eau echaufée.)
 هاشلامق Faire bouillir quelque chose.
 ات صويي Bouillon (que l'on hume)
 اتمكجي Boulanger (qui fait du pain)
- (29) اتمكجيلك Boulangerie (lieu où on fait le pain.)
 طوپ Boule (corps solide, rond de tous côtés.)
 طوپچكز Petite boule.
 كله Boulet de canon.
 طوتام Bouquet (des fleurs liées ensemble)
 شهر، كوي، قريه Bourg, bourgade.
 شهرلو Bourgeois (habitant d'une ville, citoyen)
 جلاد Bourreau (exécuteur de la justice.)
 اشك Bourrique (?) (âne)
 كيسه Bourse (à mettre de l'argent)
 پوصله، قبله نما Boussole (cadran de mer)
 اوج، آخر Bout (extrémité)
 شيشه Bouteille (à mettre divers liqueurs)
 شيشه جلك Petite bouteille
 شيشه جي Qui fait et vend des bouteille.
- (30) دكان Boutique (où l'on expose quelque marchandise à
 vendre)
 دوکه Bouton (pour servir d'attacher aux habits)
 قبارجق Bouton (pustule au visage)
 دوکه ملك، الكلمك Boutonner (attacher avec des boutons.)
 الك، دوکه ملك Boutonnière (où l'on fait passer le bouton)

بغرساق	Boyau (intestin)
كوز	Braise (charbons allumez.)
دال ، بوداق	Branche (d'arbre)
تېرتمك	Branler (mouvoir, agiter.)
تېرتمك	Branler (se mouvoir.)
قول	Bras (partie du corps humain.)
يوركلو	Brave (vaillant, qui a du coeur.)
قيافتلو	Brave (bien vêtu.)
قيون	Brebis (ou aille.)
كم	Bride (avec quoy on gouverne un cheval)
ديزكين	Rênes de bride.
ديزكن چكملك	Serrer la bride (tenir la bride courte)
ديزكني قويورمك	Lâcher la bride à son cheval.
پارلمق	Briller (eclater, reluire).
كرمدا	Brique (pièce de terre cuite au four ou durcie en sechant.)
شيش	Broche (instrument de cuisine.)
طورنا بالغى	Brochet (poisson)
چديك	Brodequin (sorte de chaussure.)
نقشى اشلمك	Broder (travailler en broderie)
نقشلمق	Broder quelque chose
نقش	Brederie (ouvrage de brodeur.)
سرمه كاش	Brodeur (qui travaille à la broderie.)

Çeşitli Örnekler :

- (51) قچقلو Chatouilleux.
- (51) انمش Charté avec le fer
- (51) انمك Charter un animal.
- (60) قوچى Coche (sorte de carosse)
- (60) قوچىچى Cocher (qui conduit un coche, un carosse.)
- (61) قه Coin (à fendre du bois)
- (84) براغوردن Tout d'un coup.
- (145) اوتلمك S'empresser (faire quelque chose avec empressement.)
- (156) چاشت Espion (qui épie)
- (195) صودرمق Guérir un malade (luy donner la santé.)

- (195) صومق Guerir (être gueri d'une maladie)
 (205) ينارس Janvier (mois).
 (247) نوارس Novembre (mois).
 (171) فبراير Fevrier (mois).
 (17) أبريل Avril (le mois d'avril).
 (226) مايوس May (mois).
 (210) يونيوس Juin (mois).
 (210) يوليوس Juillet (mois).
 (229) سبتمبرس Septembre (mois).
 (251) اكتوبرس Octobre (mois).
 (102) ديكتمبرس Decembre (dernier mois de l'année).
 (325) اصلجق Scélétrat (chargé de crimes.)

3. Fransızca - Türkçe Sözlük.

Hazırhyan: Cardonne.

Hazırlanış Tarihi: ?

Cilt Sayısı: 2.

Sayfa sayısı: I. C. 600, II. C. 442.

Boyutu: 20,5 × 15 Cm.

E. Blochet: Millî Kütüphanne Türkçe Yazmalar Kataloğu, C. II, s. 37, No. 704, 705.

Marquis de Paulmy'ye ait olan bu nüsha önce Paris'teki Arsenal Kitaphına ve oradan da Millî Kütüphaneye verilmiştir. I. cilt A-L ve II. cilt de L-Z harflerindeki Fransızca kelimeleri almaktadır. Türkçe karşılıklar sayfaların sol taraflarında bulunan Fransızca kelimelerin hemen yanlarına ve yalnız Lâtin harfleriyle yazılmışlardır. Yazısı çok okunaklı olan bu nüshadaki Türkçe karşılıklarda "etmek" yardımcı masdarının yerine + işareti kullanılmıştır. Her sayfada ortalama olarak 14 kelime üzerinden, sözlüğe alınmış Fransızca kelimelerin tutarı yine ortalama olarak 14.500 etmekle beraber, her Fransızca kelimenin karşılığı olarak çoğunlukla bir kaç Türkçe kelime gösterildiği için, sözlükteki Türkçe kelime tutarının yine ortalama olarak enaz 30,000-35,000 olduğu tahmin edilebilir. Türkçe karşılıklarda çoğunlukla yazı dilinin kadrosu tercih edilmiştir. Fakat, konuşma dilindeki kelimelere de oldukça yer verilmiştir. Yapmakta olduğu yanlışlıkların çokluğunu dikkate alarak, sözlük sahibinin Türkçe üzerinde sağlam bir bilgiye sahip bulunmadığını söylemek mümkündür.

Sözlükte, Türkçe karşılıkların yazılması için kullanılan transkripsiyon şekli ise şöyledir :

آ = a	
ا = e	د، ض، ط = d
ا = i	ذ، ز، ض، ظ = z
ا = u	ر = r
او = o, ou, u	ش = ch
ب = b	ك، غ = gh, g
پ = p	ف = f
ت = t	ق، ك = k
ث، س، ص = s	ل = l
ج = dg	م = m
چ = tch	ن، ك = n
ح، ه، ع = h	و = v
خ = kh	ی = i

Örnekler :

Mon.

C. II, s. 50

Monté tchikich, mashad (مصعد), iokuch (يوقوش), iokuchlik, firaz.

Monté et descente, iokuch enich, eib (?) u firaz.

Monter tchikmak, binmek, ghionulmak(?), suhoud (صعود),
ouroudg etmek.

Monter en volant, aghmak.

Il est monté au plus haut, balasine tchikti.

Montre, petite horloge, kouin (قويون) saati (جيب ساعتي).

Montrer, faire voir, ghiosternek, arz, izhar etmek, numaian etmek,
numaich virmek.

Montrer les dents sans rire, dichlerini ghiosternek, siritmak.

Montrer, faire paraistre de pieté, sahlilik ghiosternek.

Qui montre, ghiosteridgi, âriz, numa.

Qui montre le chemin, koulaghiz, rehnuma, rehber, rehrev,
murchid.

Monument, mémoire, eser, imaret, idgiat.

Moq.

Se moquer kesintiye almak, maskhara etmek, maskharaliga, dangze(?) almak, istihtiza (istihzaya) almak.

Estre moqué maskhara olmak.

Moquerie maskharalik, sukhri(?), dangz (?)

Moquerie couverte meze (?), kesinti.

Moqueur istihza edidgi, zahhak.

Moqué muzhak, maskhara olmich.

Mor.

Morceau pare, para, partcha, fasla, cherha, kitha, lokma.

Merceau de pain etmek paresi, rize(-i) nan.

(51) Merceau de viande et paresi, bir partcha, bir lokma et.

Morceau coupé en long dilim, kesim, kiredg(?).

Morceau de drap iama, bakhire(?).

Mordicant ektchi, iti(?).

Mordre isirmek, dalamak, dichlemek, ditmek, susmek.

Se mordre l'un l'autre isirichmak.

Mordre de paroles dil ile sokmak.

Mordre de scorpion akrep sokmak.

Qui mord isiridgi, kezan, ghezan.

Mords de cheval ghem, ouyan ghemi, dehen.

Mords avec la bride ouyan, kantirma, lidgiam, lighiam, inan.

More magriblu, kara arab (Arap), zicht, zenghi.

Pays des mores, moritanie magrib, tilmisan.

Se morfondre souklamak (صوغوقلامق), muberred olmak, souklanmak

Morfondu souklamich, muberred, makrour(?).

Moribond uledgek, ulmeli.

Moriginer, corriger, instruire edeplemek, islah etmek, terbiyet etmek, tashih etmek, tahzir etmek.

Moriginé islah olunmich, muslah, terbiye olunmich, edeplu.

Morion, casque bachlik, tulga, migfer, zirh, kulah, demir bachlik.

Morne,	mélancolique sevdavi, sevdai, sevdagher, karapous, karaghulmez, abous, tassalu, kasavetlu
Morne temp	sunbul (-î), pous hava, bouloutlu hava, boulanik hava.
Mort	ulmich, ulen, ulu, muteveffa, merhoum, murd, murde.

C

TÜRKÇE GRAMER

I. Türk Dilinin Grameri (Grammire de la langue turque).

Yazarı: Jean Baptiste de Fiennes

Yazıldığı Tarih: 1689.

Cilt Sayısı: I.

Sayfa sayısı: 295.

Boyutu: 28,5 × 20 Cm.

E. Blochet: Millî Kütüphanæ Türkçe Yazmalar Kataloğu, C.
II, s. 32, No. 684.

Yazar, eserinin başına koyduğu iki sayfalık bir önsöz'de Türkçe hakkında garip düşünceler ileriye sürüyor. Burada söylediğine göre, "Türkçe, aslında, çok basit ve ilkel bir dilmiş. Yalnız Ortaasya'daki çobanlar tarafından kullanılan bu dil, sonraları, Arapça ve Acemcenin sayelerinde kuvvetlenmeğe, gelişmeğe ve güzelleşmeğe başlamış. Bu gelişme de Arapça ve Acemceden alınmış olan kelimelerin çoğunlukta olmalarından doğuyormuş." Bu arada yazar, Türkçenin bu durumunu daha iyi belirtebilmek için, bir de benzetme yapıyor. Bu benzetmeye göre, "Osmanlıcadaki Arapça kelimeler una, Acemce kelimeler tuza ve Türkçe kelimeler de suya benziyormuş ve Türkçe (Osmanlıca) denilen güzel ekmek böylece meydana gelebilmiş."

Yazarın el yazısı ile ve okunaklı bir şekilde yazılı bulunan eser yedi bölüme ayrılmış olup, bölümlerden bazıları kendi aralarında ayrıca bölünmüşlerdir:

Préface (s. 1-2)

Alphabet turc (s. 3-14)

Des autres modes concernant d'écriture (s. 14-19)

Première Partie:

Chapitre premier. Du verbe actif affirmatif (s. 19)

Chapitre second. Du verbe négatif (s. 41).

Chapitre troisième. Du verbe passif (s. 51).

Chapitre quatrième. Du verbe actif de l'actif (s. 72)

Chapitre cinquième. Du verbe réciproque (s. 92).

Chapitre sixième. Des verbes impersonnels (s. 109).

Chapitre septième. Des verbes auxiliaires (s. 109).

Chapitre huitième. Des verbes impotentiels (s. 142).

Chapitre dernier. Du verbe irrégulier (s. 143).

Seconde Partie: Du nom et de ses accidents (s. 144).

Troisième Partie: Du pronom (s. 168).

Quatrième Partie: Du participe (s. 174).

Cinquième Partie: De l'adverbe (s. 174).

Sixième Partie: De la postposition (s. 203).

Dernière Partie: De l'interjection (s. 227).

Örnekler:

Conjugaison du verbe réciproque affirmatif
indicatif présent

singulier

سوشرم Je m'ayme avec
سوشرسن Tu t'aymes avec
سوشر Il s'ayme avec

Pluriel

سوشرز Nous nous aymons avec
سوشرسکنز Vous vous ayvés avec
سوشرلر Ils ayment avec

Conjugaison du verbe actif de l'actif
imparfait
singulier

سودردم (سودردم)	Je faisais aymer
سودرسن (سودردك)	Tu faisais aymer
سودرر (سودردى)	Il faisait aymer

Pluriel

سودررز (سودردك)	Nous faisons aymer
سودررسكنز (سودردكز)	Vous faisiez aymer
سودررلر (سودردى)	Ils faisaient aymer

Plusqueparfait

singulier

اكر سودرمش اوليدم	Sy j'euse fait aymer
اكر سودرمش اوليدك	Sy tu eusses fait aymer
اكر سودرمش اوليدى	S'il eust fait aymer

Pluriel

اكر سودرمش اوليدق	Sy nous eussions fait aymer
اكر سودرمش اوليدكز	Sy veus eussiez fait aymer
اكر سودرمش اوليدلر	S'ils eussent fait aymer

2. Türkçeyi Öğrenmeğe Başlıyanlar İçin Gerekli Bütün Kurulları Taşıyan ve Minisqui'den Faydalanılarak Hazırlanmış Olan Türkçe ve Fransızca Gramer (Grammaire turque et françoise tirée du Minisqui, contenant toutes les règles nécessaires pour ceux qui commencent à apprendre le ture).

Hazırlıyan: Zephyre.

Hazırlanış Tarihi: 27 Temmuz 1711.

Cilt Sayısı : I.

Sayfa Sayısı: 70

Boyutu: 33,5×21 Cm.

E. Blochet: Millî Kütüphanne Türkçe Yazmalar Katoluğu,
C. II, s. 33, No. 687.

Daha önce "Sözlükler" bölümünde Türkçe - Fransızca bir sözlük hazırlamış olduğunu gördüğümüz (s. 11) yazar, bu sözlükle birlikte

ayni cilt içinde bulunan bir de gramer hazırlamış bulunuyor. Kendisinin de söyleiği gibi, bu grameri Minisqui'den faydalanarak İstanbul'da hazırlamıştır. Geniş bir eser olmamakla beraber, Türkçeyi yeni öğrenmeğe başlamış olanlar için faydalı bulunan bellibaşlı kuralları göstermiş ve örnekler vererek onları açıklamıştır. Eser beş bölümden ibarettir:

Première Partie

- Chapitre premier: de l'article et du genre.
- Chapitre deuxième: du nombre et du cas.
- Chapitre troisième: de la déclinaison.
- Chapitre quatrième: des mots comparatifs et superlatifs.
- Chapitre cinquième: de l'espèce des noms.
- Chapitre sixième: des noms composés.
- Chapitre septième: des noms de nombre.

Seconde Partie

- Chapitre premier: du pronom.
- Chapitre second: du pronom relatif.
- Chapitre troisième: des pronoms possessifs.

Troisième Partie

- Chapitre premier: du verbe.
- Chapitre second: de la conjugaison.

Quatrième Partie

- Chapitre premier: des adverbes.

Cinquième Partie

- Chapitre premier: de la manière de parler à quelqu'un.
- Chapitre second: de l'ordre de construction.

- Chapitre troisième: de la concordance du nom avec le nom.
- Chapitre quatrième: de la construction du comparatif et du superlatif.

- Chapitre cinquième: de la construction du verbe avec le nom.
- Chapitre sixième: des autres manières de construire.

Verbe reciproque affirmatif
indicatif présent

سويلشرم	: Je me parle avec
سويلشرساك	: Tu te parles avec
سويلشر	: Il se parle avec
سويلشرز	: Nous nous parlons avec
سويلشرسكز	: Vous vous parlez avec
سويلشرلر	: Ils se parlent avec

Verbe actif de l'actif imparfait

سويلشدرردم	: Je faisais parler
سويلشدرردك	: Tu faisais parler
سويلشدرردى	: Il faisait parler
سويلشدرردكز	: Nous nous faisons parler
سويلشدررديكز	: Vous vous faisiez parler
سويلشدررلردى	: Ils se faisaient parler

Plusque parfait

اكر سويلتمش اوليدم	: Sy j'eusse fait parler
اكر سويلتمش اوليدك	: Sy tu eusses fait parler
اكر سويلتمش اوليدى	: S'il eust fait parler
اكر سويلتمش اوليدكز	: Sy nous eussions fait parler
اكر سويلتمش اوليدكز	: Sy vous eussiez fait parler
اكر سويلتمش اوليدلر	: S'ils eussent fait parler

Ç

TÜRKÇE CÜMLELER

I. Türkçe ve Fransızca Cümleler (Phrases Turques et Françaises).

Hazırhyan: J. B. Couvet.

Hazırlanış Tarihi: 1712.

Cilt Sayısı: I.

Sayfa Sayısı: 283.

Boyutu: 31×21,5 Cm.

E. Blochet: Türkçe Yazmalar Kataloğu, C. II, s. 33, No. 689.

Türkçe kelimeleri Türkçe cümleler içinde kullanmak ve onların Fransızca larını da vermek suretiyle İstanbul'da hazırlanmış olan bu kitap, bu haliyle, aynı zamanda bir de Türkçe-Fransızca sözlük mahiyetini taşımaktadır. Yazar, Dil Oğlanları Okulu'ndandır. Kitabın düzeni soldan sağa doğru olup, sayfaların sol yanlarına yazılmış bulunan Türkçe kelimeler Arap alfabesine göre sıralanmıştır. Bu Türkçe kelimeler ve onlardan kurulmuş olan Türkçe cümleler, kitabın 6. sayfasına kadar hem Arap ve hem de Lâtin harfleriyle yazıldıkları halde, bu sayfadan itibaren yalnız kelimelerin Arap harfleriyle yazılmasına devam edilmiş, Türkçe cümleler ise yalnız Lâtin harfleriyle yazılmışlardır. Bu Türkçe cümlelerin karşılıklarına ve sayfaların sağ yanlarına Fransızca tercüme lerini konulmuştur. 10. ve 11. sayfalarda - her halde sonradan eklenmeleri düşüncesiyle- bazı Türkçe kelimeler yazılmamış ve sonradan yazılmaları da unutulmuş yerleri boş kalmıştır.

Eserde yazı dili esas alındığı için, Arapça ve Farsça kelimeler çoğunlukdadır. Bu durum, yazarın halkla pek temas etmemiş olduğunu gösterir. Bazan Türkçe kelimelerin -bir cümle içinde kullanılmadan- sadece Lâtin harfleriyle yazılışları ve Fransızca anlamlarıyla yetinildiği ve bazan da bir tek Türkçe kelimenin açıklanması için birkaç cümle kurulduğu da görülüyor.

Eserde, Türkçe kelimelerin Lâtin harfleriyle yazılışında kullanılan transkripsiyon şekli şudur:

a	= آ، ع	d	= د، ض، ط
e	= ا	r	= ر
i	= ا، ع	z	= ذ، ز، ض، ظ
eu, u	= ا	ch	= ش
ou, o	= او	g	= غ
b	= ب	f	= ف
p	= پ	k	= ك، ق
t	= ت، ط	gh	= ك
s	= س، ث	gn	= ك
dg	= ج	l	= ل
tch	= چ	m	= م
h	= ح، ه	n	= ن
k̄	= خ	v	= و
		Ĵ, ĩ	= ی

Örnekler :

اقبال	ikbal ile umurleri ghetchenler	Ceux qui passent leur vie dans la prospérité et dans la grandeur.
ال	birbiri ile el ele olup itcheru ghirdiler	s'étant pris l'un et l'autre par la main ils entrèrent en- semble.
بتمق	dostliga bakmañup vafir chekavet etti	sans avoir regardé à l'ami- tié il fit pluseurs insolenses.
چكملك	derdu mihneti tche- ken bilir, tchekmeñen bilmez	celui qui a éprouvé la mi- sère sçait que c'est, celui qui ne l'a pas éprouvé ne la sçait pas.
خروج	kala'den kouroudg idup	étant sorti de la forteresse.
رنك	bana bir eju renk etti	il m'a joué un bon tour. si la
سوز	beujle olsa seuz jok seuzune amel ejle- jelum. seuzum de kilaf jokdur	chose est ainsi il ni a rien à dire. faisons ce qui nous ordonne. il ni a point de fausseté dans mes parolés
شويله	cheujle bilesiz ve alamet-i cherife (-ye) i'timad kilasiz	sachez le ainsi et ajoutez foi à ce noble signe.
صالغن	salighin oldum	je n'ai eu des indices.
غرغره	mademki dgian gar- garaya gelmez	tant que son âme ne sera pas au dernier sanglot.
قاقق	bu seuze kakidi, chimchek ghibi cha- kidi	à cette parole il s'irrita et eclata comme un tonnere.
قونداق	koundaktan koutsouz imichsiz	vous êtes infortunez dès vostre berceau.
كسك	baktchesinde bir katch keseklu du- chec yaptirdu	il fit faire quelques lits de gazon dans son jardin.
لطيفه	lâtife bertaraf	raillerie à part
ويركو	iki tarafa virghu	villages qui paient le tribu et

	virup itaät iden keuiler	obeissent et sont suite des deux cottez
ياپنىق	ani chachurdilar, hatta dueimeghe yapinduler	ils le troublèrent, l'étourdirent et même commencèrent à le battre.
يارش	alti jarichlu kotchi ile ghelmichlerdur	ils sont venu avec un carosse à six chevaux.
يارندهسى	Jarindesi ki bazar gun (-u) idi, koud- das (?) namazdan sonra jolladi	le lendemain qui était dimanche, il l'expédia après avoir entendu la messe.
يغامق	astourourum deiu ïaganup takvif etti	il le menaçait de le faire pendre.

D

TÜRKÇE KONUŞMALAR

I. Fransızca ve Türkçe Konuşmalar (Dialogues en français et en turc).

Hazırlıyan: Ali Bey yahut Albert Bobow-

Hazırlanış Tarihi: ?

Cilt Sayısı: 1.

Sayfa Sayısı: 185 (93 yaprak).

Boyutu: 15 X 10 Cm.

E. Blochet: Millî Kütüphane Türkçe Yazmalar Kataloğu, C. I,
s. 98-99, No. 235.

İstanbul'da yerleşmiş Polonyalı bir mühtedi tarafından hazırlan-
dığı anlaşılan bu küçük eserin müstensihisi Galland'dır.

Eser soldan sağa doğru düzenlenmiş olup, Arap harfleriyle yazılı
bulunan Türkçe cümleler sayfaların sol ve onların Fransızca karşılık-
ları da sağ yanlarındadır. Eserin ne düzenlendiği ve ne de kopya edil-
diği tarih kaydedilmiş değildir.

Kitaptaki konuşmalar üç bölüme ayrılmıştır: İlk mükâleme (IB-
45A) ikinci mükâleme (45 A-78A), üçüncü mükâleme (78A- 93A).

Konuşmaların sıralanışında konu bakımından da, mantık bakı-
mından da tam bir düzen yoktur. Konuşmalarda bugünkü söylenişe

aykırı düşen bazı şekillerin, aradaki zaman farkından mı, yoksa hazırlayıcının kendi alışkanlığından mı meydana geldiklerini söylemek güçtür: “Saat yediden önce kalkmak” yerine “yedi saatten evvel kalkmak” (4A), “Her gün saat sekizde kalkarım ” yerine “Her gün sekizinci saatte kalkarım.” (4A) ve “Saat onu çaldı” yerine “On saat çaldı” (22B) gibi.

Bir konuşma kitabı olduğu için, en büyük yeri zamanın konuşulan Türkçesine vermiş olması bakımından ise, bu küçük kitabın değeri büyüktür. Gerçekten, eserde, bugün İstanbul’un konuşma dilinden tamamiyle düşmüş ve ancak Anadolu’nun birkaç bölgesinde yaşamakta olan birçok kelimelere rastlanıyor:

- (dizge): diz bağı (jartière) (14B)
- (matrakçı): silâh satıcısı (23A)
- (bellek): belli, muhakkak (23B)
- (telbizlik): aldatma, sahtekârlık (39A)
- (kefeledesin): sökesin, söktüresin (42A)
- (volta çalmak): gezip dolaşmak (50A)
- (evitlerimiz): acele ederiz (52A)
- (sumak): sofrası (53B)
- (kayırmaz): önemsiz (54A)
- (turlak): keşiş (moine) (54A)
- (koyalak): övünen (71B)
- (gev) : kemir (Al şu kemüğü gev: Tiens, ronge cet ose- la) (89B)

Konuşma dilini ağırlık noktası edinmiş olmanın tabii bir sonucu olarak, konuşmalar arasında: “Anadan deli doğana derman yok” (11B), “Rüzgâra göre yelken açmak gerek” (34A), “Veresiye veren çok rızık dağıtır ama akçayı az devşirir” (39A), “Kapanmış ağza sinek girmez” (68A) gibi atasözlerine; “Kuzu püryan, bir kız üryan- baş ağrısına bir eyü derman” (69B) gibi tekerlemelere ve “Arık köpek gibi” (52A), “Yükten kurtulmuş camcı gibi” (52A), “Sanasın ki götünde ateş yakmışlar” (52A), “Gemi parlatmış gemici gibi şevksiz” (67B), “Fena kocaya varmış avrattan mahzun ” (67B) gibi halk ağzı benzetmelere de sık sık rastlanmaktadır.

Eserden, örnek olarak, çarşıda alış-verişe ait olan bir parçayı aşağıya alıyoruz:

(34 B) — Üstündeki (üstünüzdeki) esvabı nerede yaptırdınız? Ne nazik (نازيق) ve yakışık olmuştur -yahut- yapılmıştır. Size şöyle kavuşur -yahut- yakışır ki sanasın kalıpta (قلبه) dökülmüş ola.

— Çok akçem de gitti -yahut- az mı akçem gitti? Kesemi sorsan bir yol. Paris'ten ayrılırken yaptırdım.

— Pahalı olsun hemen iyi (ای) olsun. Eyü (ایو) metâ kendü behasın bulur. Niçeye aldınız imdi?

— Cümleten yirmi riyal guraşa oldu.

(35 A) — Pahalı değil, o akçeye değer. Ama ben sizi eğlendiririm ve işten alıkorum. İşinize mâni oldumsa mâzur eyleniz.

— Hayır sultanım, asla mâni değilsiniz. Maslahatımız o kadar mühim değildir. Eğer şu bezirgânın dükkânına benimle gelüp kadem-rencide buyurursanız azîm lûtuflur.

— Ya n'ola sultanım? Başım gözüm üste. Eğer yoldaşlığım makbule geçip size zahmet olmazsa.

(35 B) — Yoğ, estağfirullah, hiçbir veçhile. Bu bana azîm raiyyet olur, eğer lûtfunuz olursa.

— Derziyi çağırarak lâzımgelür.

— Dinle sarrac. Var tizce filân ustaya benden selâm eyle durmayup ve de ki bu dükkânuna gelsün. Anı anda beklerim bir donluk almak için. Baştan başa yeniden giyinsem gerek. Tiz git, yürü, durma.

— Tiz yürüyen ayağın kırar, derler.

(36 A) — Be var, gevezeliği ko. Sen diline behrizesizsin, dilini zapt edemezsin.

— N'ola, n'ola, işte vardım.

— Ey, nedir bakayım, gelür mü?

— Beli sultanım, şimdilik gelür.

— Hemen bir sehilce sabr eyleniz.

— İşte gelür, bakınız.

— Hoş geldin usta filân. Nedir halcezin (halceğizin)?

— Şükür, elhamdü lillâl. Himetinize hazır (-iz). Bizi istediniz mi? (36 B) Bir nesne buyurur musuz, ismarlar mısınız?

— Kendim için bir eyüce donluk almak isterim şu ağa ile bile. Bakınız, bana yarar biriciğin bulabilir misiz?

— İy (iyi), iy sultanım, hemen buyurunuz. İktiza olursa hatırımız (حطریکر) için kalp akçe bile yaparım, koz kabuğuna girerim. Her ne hizmetiniz olursa emeğimiz tasrif mukarrer. Hemen tek emr eyleniz,

(37 A) Padişahlar kullarına ve sultanlar cariyelerine emr ettiği gibi.

— Hade (haydi) imdi bana bir eyüce gösteriver.

— Beğendiğinizi seçiniz. Bakmanın zararı yok. Bakınız, her ne dürlü ve her ne renk isterseniz elünüzdedir.

— Bu çukanun endazesin niçe satarsınız? Ama çok istemeniz ki bir bazar idelüm. (37 B) Pravca (franchement) söylemekten eyüsü yoktur. Hemen neticesi ne ise anı bilelüm.

— Sultanım, çok demeyim, endazesi dört Arslan (lion) dur. Bundan eksük alamam. Donluk gayetle nazikdür. Bundan bana faide yoktur.

— Ben de size vereceğimi söyleyim. Bir Flôre ister misin endaze başına? Bundan ziyade bir mankur (mangır) viremem. Tamam bahasın bulur.

— Sultanım, bu bahaya virmek kaabil değil. (38 A) Bana çok zarar dokunur. Sermayesin dahi virmezsiniz. Âkibet (عقبیت), üç buçuk Arslanî'ye olur. Sizden faide istemem. Pek eyü metâdur. Bütün şehirde bunun nazîri (نظری) (nazirini) — yahut — misli (mislini) bulamazsınız. -yahut- buncalayın ele girmez.

— Teklif ettüğümü bilürsün. Yiter, bundan artuk bir akçe virmem. Tizce düşününüz.

(38 B) — Eyü metâ, eyü akçe.

— Bakmız, virekseniz virin, yoksa dursun. Ben çokluk bazarlaşmak bilmem. Allah (-a) ısmarladık.

— De, de, geliniz. Alın, sizden bir sefte olsun, bir dahi dükkânumuza gelesiniz. Müşteri (موشتری) alıştırmak için ucuz satmak gerek. Dahi bir şey lâzım değil mi? Beli, her ne lâzımsa. Hemen usta filâna virin de bir yekûn eyleniz (eylesin).

(39 A) — Viresiye virir misiniz?

— Sultanım, viresiye viren çok rızık dağıdır ama akçe az devşirür. Viresiye şehirden sürgün oldu. Anı süren hasislik (خصیصلق) ve telbizlik.

— İmdi cümlesi ne kadar oldu?

— Cümlesi on buçuk Arslanî ider.

— Ey, alınız akçeyi. Hoşça kalın.

— Varınız sağlıkla. Hoş geldiniz, sefa geldiniz. Eğer bir nesne dahi lâzım olursa (39 B) düzdoğru buraya geliniz. Ben size makul bahası ile viririm. Eski dostluğumuza ve âşinalığımızıza binaen. Sizin mesâlihlerde şol kadar takayyüd itsem gerek ki inşallah (انشالله) kusur bulmayup bizden razı -yahut- hoşnut olursunuz. İnkisara sebep bulunmasın. Her hususta kaadir olduğumuz kadar ikdam olunur.

— Gelürüz inşallah ve dahi size niçe müşteriler getirürüz. Dualar. (40 A) — Ne kadar tizce dönerseniz, o kadar ziyade sevinürüz.